

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.4.22>

Котляренко О. П.,
кандидат юридичних наук,
начальник кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України

Федчук Т. Ю.,
ад'юнк
Національного університету оборони України

ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Анотація. Дана наукова стаття присвячена актуальним проблемам дослідження розвитку та витоків міжнародного гуманітарного права, аналізу ролі і характеру впливу на цей процес політичних, культурних та релігійних факторів всередині суб'єктів цього права – держав та державоутворень. Визначено, що поява і становлення держав сприяли складному і тривалому процесу міжнародної нормотворчості щодо створення усталених норм права, покликаних регулювати правила поведінки сторін збройних конфліктів. Розкрито, що хоча в давнину ці норми не закріплювалися на законодавчому рівні, залежали від домовленостей між сторонами конфлікту та мали епізодичний характер – вони стали підґрунтям спочатку звичаєвих норм, а потім і норм міжнародних договорів. Подальше правове закріплення цих правил було складним і неоднозначним процесом, внаслідок якого сформувалося сучасне міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) як звод міжнародно визнаних норм, у тому числі в частині зобов'язання держав щодо їх дотримання. Наголошено, що МГП – це компроміс між двома протилежними принципами: гуманності і військової необхідності, акцент у якому зміщувався в різні періоди історії людства під впливом політичних, безпекових, культурних та релігійних факторів. Якщо військова необхідність допускає застосування сили задля вирішення конфлікту, то принцип гуманності обмежує застосування цієї сили і заперечує завдання надмірних страждань і шкоди у досягненні законної мети збройного конфлікту – ослаблення супротивника. Досліджено окремі періоди розвитку права війни. Акцентовано увагу на тому, що норми МГП об'єднали практичний досвід, релігійні і морально-етичні норм та покликані “гуманізувати” таке антигуманне за суттю явище як війна, забезпечити захист найбільш вразливих категорій осіб: дітей, жінок, поранених і хворих, військовополонених тощо. Це право не тільки юридичного, а й морального характеру є ознакою дорослішання суспільства. МГП формувалося одночасно зі становленням держав – його суб'єктів під впливом панівних релігійних, політичних і безпекових реалій. Відповідно до цього інтерпретувалося і співвідношення військової необхідності та гуманності. Водночас, норми МГП засновуються на засадах етики і моральності – гуманності, милосердя, співчуття – якостей, іманентно властивих людській особистості, втрата яких знецінює будь-які досягнення цивілізації і становить небезпеку для її існування. Визначено можливі шляхи розвитку МГП: поширення знань серед його носіїв, зміни в державній та освітній політиці держав – суб'єктів міжнародного права.

Ключові слова: *військова необхідність, збройний конфлікт, звичаєві норми, вразливі категорії осіб, суб'єкт міжнародного права.*

Kotliarenko O. P., Fedchuk T. Yu. Periods of development of international humanitarian law

Abstract. This scientific article is devoted to the current problems of researching the origins and development of international humanitarian law, analyzing the role and nature of the influence on this process of political, cultural and religious factors within the subjects of this law – states and state entities. It was determined that the emergence and formation of states contributed to the complex and long process of international rule-making regarding the creation of established norms of law, the content of which are the rules of behavior during armed conflicts. Separate periods of the development of the law of war have been studied.

It was revealed that although in ancient times these norms were not fixed at the legislative level, they depended on the agreements between the parties to the conflict, and had an episodic nature – they became the basis of customary norms, and then of international treaties. Further legal consolidation of these rules was a complex and ambiguous process, as a result of which modern international humanitarian law (hereinafter – IHL) was formed as a set of internationally recognized norms, including the obligation of states to comply with them. Emphasized, IHL is a compromise between two opposite principles: humanity and military necessity, the emphasis of which shifted in different periods of human history under the influence of political, security, cultural and religious factors. If military necessity allows the use of force to resolve the conflict, then the principle of humanity limits the use of this force and denies the task of excessive suffering and harm in achieving the legitimate goal of an armed conflict – weakening the enemy. Attention is focused on the fact that the norms of IHL combine practical experience, religious and moral and ethical norms and are designed to «humanize» such an essentially inhumane phenomenon as war, to ensure the protection of the most vulnerable categories of persons: children, women, wounded and sick, prisoners of war, etc.. This right to protection of not only legal, but also moral nature is a sign of the maturing society. The possible ways of development of IHL are determined: the spread of knowledge among its bearers, changes in the state and educational policy of states – subjects of international law.

Key words: *military necessity, armed conflict, customary norms, vulnerable categories of persons, subject of international law.*

Війна здавна була однією з форм міжнародних відносин і навіть складовою механізму державотворення. Не дивно, що і правові норми, покликані регулювати ведення війни, такі ж давні. Якщо у давнину війни часто зводилися до безжалісного взаємонищення, то усвідомлення суспільством цінності людського життя, призводить до встановлення певних узагальнених правил, що обмежують насильство і руйнівну силу воєн. Універсальні за своєю суттю, за своїм походженням і застосуванням правила ведення бойових дій часто були обмежені окремими регіонами та навіть конкретною війною.

Протягом останніх п'яти тисяч років у світі відбулося близько 14 тисяч воєн, в яких, за приблизними підрахунками, загинуло понад 5 млрд чоловік. XX століття не стало винятком, адже саме у цей період відбулися дві найбільш руйнівні війни. Втрати у Першій світовій війні становлять 10 млн убитими і 21 млн загиблих внаслідок голоду та хвороб. У Другій світовій війні за різними даними загинуло від 40 млн до 62 млн чоловік. Ця статистика свідчить про необхідність синергії зусиль міжнародного співтовариства задля, насамперед, недопущення воєн у майбутньому, міжнародно-правового регулювання захисту жертв війни та зменшення наслідків і страждань, заподіяваних війнами. Видатний правник Ж. Пікте, автор терміну «міжнародне гумані-

тарне право», розробив принципи, що лягли в основу діяльності Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, які були ухвалені на XX Міжнародній конференції Червоного Хреста у 1965р. у Відні. Війна, зазначив Ж. Пікте, – це удавання до сили, яка має бути обмежена, адже окрім і вище насильства стоять права й обов'язки в основі законів війни – продукт розуму і гуманних почуттів, які мають поважатися всіма і завжди.

Більшість відомостей про формування законів і звичаїв війни міститься у працях античних істориків – Тита Лівія, Полібія та інших. Концепції «миру через війну» у працях Сунь-Цзи, Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля, Сенеки та інших, положення римської політико-правової доктрини Цицерона отримали подальшого розвитку у працях Г. Гроція, Ж.Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Канта. Проблеми розвитку та становлення МГП досліджували представники вітчизняної науки, зокрема: В. Буткевич, К. Громовенко, М. В. Грушко, В. Денисенко, А. Кориневич, В. Лисик, В. Пашинський, В. Репецький та інші.

У давніх епосах та перших міжнародних актах війна не заборонялася, вважалася допустимим, хоча й крайнім способом самозахисту або засобом розв'язання міжнародних суперечок. Але, як будь-яка форма міжнародних відносин, регламентація війни

вимагала відповідного правового поля. Тож науковці і політичні діячі усіх часів, допускаючи війну як таку, фокусувалися здебільшого на визначеннях “справедливої” і “несправедливої” війни, обґрунтуванні останньої, встановленні межі застосування сили, загалом напрацьовуючи масив правил для воюючих сторін, які згодом отримали назву “право війни”. А, оскільки взаємне визнання чинності будь-яких договорів вимагає не менше двох учасників відносин, це позитивно вплинуло на формування міжнародного права в цілому.

Сьогодні характер правового регулювання збройних конфліктів визначається засадами гуманізму, які не залежать від міркувань культурного або релігійного релятивізму. Гуманізм, як непорушний універсальний принцип, – є критерієм, причиною та змістом МГП. Цей зв'язок добре відображається в декларації або “застереженні Мартенса”, спрямованій передусім на запобігання виникненню правових прогалин у майбутньому. Декларація Мартенса є критерієм оцінки розвитку міжнародного права, поведінки ворогуючих сторін під час війни, появи нових засобів і методів ведення війни, оцінюючи їх через призму базових, загальнолюдських принципів гуманності та моралі.

Формування і міжнародно-правове визнання законів та звичаїв війни відбувалося поступово, у розвитку МГП можна виділити окремі періоди.

Закони і звичаї війни у давнину. У період кровопролитних воєн епохи зародження суспільства гуманні дії суперників були поодинокими випадками. Та, з часом ставало очевидним, що навіть жорстокість потребує обмежень та правил. Тому, в окремих випадках ворогуючі сторони укладали письмові угоди, які містили правила поведінки щодо цивільного населення, полонених, поранених, недоторканності парламентарів та тих, хто переховується у храмі. Ці звичаї стали підґрунтям звичаєвого права збройних конфліктів. У середовищі перших держав і державних утворень почалося становлення міжнародно-правових звичаїв щодо процедур оголошення, ведення, закінчення війни, адже війни становили у той період основу міжнародних відносин.

Зважаючи на поширену практику грабіжницьких нападів, піратства, особливо в регіоні Середземномор'я, воєнна боротьба з метою самозахисту була об'єктивною потребою, та часто завойовницькі війни античної доби лише виправдовувалися каральними мотивами. Античні мислителі древньої Греції, зважаючи на двоїсту суть війни, намагалися визначити її основну функцію та значення для держави – руйнація чи створення. Аристотель у праці “Політика” визначає війну як засіб для придбання власності, як-от рабів, якими мають стати варвари – “від природи призначені для підпорядкування” та вважає війну справедливою, якщо вона ведеться проти тих, хто не бажає підкорюватися. Так з'являється доктрина “справедливої війни”, яка вимагає регламенту щодо оголошення та припинення війни, святості перемир'я, недоторканості парламентарів та храмів. Проте, дотримання цих норм залежало від політичних реалій та особи правителя. Так, О. Македонський проявив гуманне ставлення до переможених персів, та водночас дозволив тотальне знищення Трої [1, с. 15].

Правове регулювання підстав і ведення війни у стародавньому Римі мало багато спільного з таким в греків, але набуло більшої деталізації, отримало релігійне та філософсько-політичне обґрунтування. Війна була визначальним фактором формування і функціонування Римської держави, а імперська військова ідеологія складала основу релігії, держави, права і загалом менталітету. Міжнародне право римський політик і філософ Цицерон розцінював відповідно до римського воєнного права, одне з положень якого звучало так: *bellum nullum nisi iustum* – “немає війни, окрім законної”. А, отже, з позицій свідомості римлянина, справедливою вважалася будь-яка війна, що відповідає інтересам і безпеці Риму. У війнах громадяни ворожих до Риму держав ставилися поза законом, а так зване природне право *jus naturale* поширювалось виключно на громадян імперії. Народи захоплених держав і племен якщо не винищувалися, то оберталися на рабів.

Основними рисами древньоримського права війни є такі: релігійний формалізм в основі та розвиток концепції “справедливої

війни” – з метою закріплення існуючих норми, та задля додаткових гарантій; поділ супротивників на суб’єктів міжнародного права, стосовно яких необхідно додержуватися визначених правил, і таких, хто не мав міжнародної правосуб’єктності та вимога виконання законів війни на яких не поширювалася; протягом республіканського періоду рішення про оголошення війни підлягало обов’язковій ратифікації зборами громадян. Увага до міжнародно-правової моделі стародавнього Риму зумовлена тим, що римляни удосконалили існуючі міжнародно-правові інститути, які згодом перейняла Європа. “Стародавній Рим дав саму назву міжнародного права, яка після незначних змін увійшла до сучасного вжитку” [2, с. 67].

Оже, війни у Римській державі вже визначалися міжнародними правилами: щодо визначення типу противника, щодо регламенту початку і закінчення війни, і навіть правила щодо визнання війни незаконною.

Закони і звичаї війни у середньовіччя.

На перетині стародавнього світу та середніх віків поширення християнських та ісламських ідей змінює парадигму міжнародного права, зумовлює подальший розвиток звичаєвого права війни. Але ідеї гуманізму у цей період втрачають значимість, хоча одна з головних ідей раннього християнства полягала в рівності людей перед Богом, незалежно від національної приналежності.

Ідеї раннього християнства вплинули на розвиток міжнародного права, коли звело рівність та гуманізм в основу людських стосунків. Та, якщо в період становлення християнська церква сповідувала принципи пацифізму, то після проголошення християнства державною релігією римським імператором Костянтином Великим (306–337р. н.е.), її погляди на війну змінюються. Цю зміну можна простежити в працях Св. Августина (354–430р.р.), який розвинув античну ідею “справедливої війни”, надав їй сучасного релігійного підґрунтя, і поділив війни відповідно на справедливі *belum justum* і несправедливі *belum injustum*. Акцент в оновленій теорії “справедливої війни” зроблено на праві на війну *jus ad bellum*, а не праві війни *jus in bello*, тобто вона зводиться до визначення

законних причин для війни. Св. Августин стверджував, що будь-яка перемога грішників є образою для переможених. Відповідно до цього “справедливою” визнавалася війна, що мала справедливі підстави – справедливі причини та законні підстави, якими є накази законної влади. У війнах стали вбачати не лише справедливу, хоча і крайню форму вирішення питань захисту свого права, а й засіб боротьби з єретиками та навернення язичників до християнства. Поява цієї доктрини загальмувала гуманітарний прогрес на століття, адже за умов “справедливої” з точки зору церкви війни про гуманність до її ворогів не йшлося – нехристияни мали бути навернені у християнство або знищені. Ця радикальна ідеологія була підґрунтям всіх Хрестових походів, жорстокість яких не знала меж, виправдовуючи право на вбивство полонених, обертання полонених на рабів, навіть дітей та жінок.

І хоча католицька ідеологія стала прогресивною для свого часу, через радикальність і релігійну нетерпимість вона вилучала з міжнародно-правового поля цілі народи, не допускаючи ідею рівності між представниками різних віросповідань. Так, сформований у середньовічній Європі стереотип завдав значної шкоди мусульмано-християнським зв’язкам. Внаслідок, християни вважали мусульман чи не найбільшим злом на світі, спотворюючи ідею джихаду в ісламі, який нібито був розрахований на підкорення християн, хоча дослідники Корану зазначали, що війна без достатніх підстав засуджується в ісламі. На початку VII ст. перший арабський халіф, Абу-Бакр вимагав від мусульман дотримання певних правил – праобразів норм міжнародного гуманітарного права щодо ставлення до полонених, жінок, дітей та літніх; вбитих та поранених, щодо храмів та цивільних споруд тощо. Існує навіть припущення, що рицарські кодекси, якими визначалися правила війни в середньовічній Європі, були створені під впливом мусульманського права.

Імперські загарбницькі війни цього періоду стимулювали розвиток міжнародного права і правил та звичаїв війни. Чингісхан (1155 – 1227р.р) – видатний державний і військовий

діяч, засновник і перший великий хан Монгольської імперії (1206–1227), що об'єднав розрізнені і ворогуючі кочові племена в єдину державу – імперію Чингісхана, другу за площею імперію у всесвітній історії. “Велика Яса” була правовим джерелом розвитку монгольської імперії і містила положення щодо міжнародного права, що полягало у встановленні вселенського світу або укладання міжнародних угод або шляхом підкорення непокірних. Цей звод законів містив також армійський статут, що регулював ведення війни: організація походів, заборона віроломства, недоторканість парламентарів, ставлення до полонених тощо. Того, хто порушував ці закони карали на смерть, натомість ворога монголів, що присягав на вірність ханові, щадили і приймали до війська. За часів соціалізму в Монголії, ім'я Чингісхана було заборонено згадувати у підручниках, офіційних джерелах, записані джерела інформації були знищені.

Окрім релігійних, війни у середньовіччя мали і матеріальні причини. Адже, до розвитку товарно-грошових відносин феодал не мав змоги збільшити свої земельні володіння у спосіб інакший, ніж війна; тому війна була звичайним явищем феодальної дійсності [3, с. 15]. Війна у ті часи вважалася цілком нормальним способом поповнення державної казни, про що свідчать звернення королів Великобританії до підданих у палаті громад у 1354, 1382, 1391 роках з питанням доцільності ведення війни. Дослідники середньовічного міжнародного права зазначали, що війни цього періоду обмежувалися правилами скоріше морального, ніж юридичного характеру.

Тим часом ідеї мирного співіснування та витіснення війни із життя вже торували собі шлях. Чеський король Іржі Подєбрад у 1460р. запропонував християнським державам план об'єднання у Конфедерацію християнських держав на засадах рівності і взаємовигідного партнерства. Конфедерація мала фінансуватися державами-учасниками задля утримання армії, що використовувалася б для підтримання миру в межах Конфедерації і з метою колективного захисту від зовнішнього ворога, яким на той час було оголошено турків. “Великий план” Генріха IV, мав би

припинити війни у Європі і ослабити зовнішнього ворога – Габсбургів, концептуально був близький до проекту Подєбрада. Від цих проектів відрізнявся проект Емері Крюсе. У трактаті “Новий Кіней” (1623р.) він висловив ідею створення союзу держав усього світу, і засудив не лише війни, що відбувалися в той час у Європі, але й застосування сили як способу вирішення міжнародних конфліктів. На жаль, план Крюсе теж не набув широкого поширення. Таким чином, ідеї культури миру, що зародилися ще у стародавньому світі, в середні віки отримують все більше прихильників, однак не стають панівними.

Та навіть за умов міжрелігійних конфліктів у середні віки, що вплинули на розвиток норм МГП, вони були єдиними щодо захисту некомбатантів, заборони окремих видів зброї, тотальної війни, віроломства. Для переходу спілкування народів в міжнародне правове поле, йому не вистачало лише суб'єктів міжнародного права – самих держав.

МГП у новий та новітній час. Скінчилася епоха лицарства і безкінечних міжусобних воєн періоду феодальної роздробленості. Процес державоутворення у XV–XVII ст. супроводжувався падінням авторитету Папи Римського, що викликало потребу в оновленні існуючої доктрини міжнародних відносин та правового регулювання війни. Розвиток “права війни” наприкінці XIV ст. відбувається під впливом організаційно-технологічних змін у військовій справі – поява вогнепальної зброї, масштабна практика застосування армій найманців. Це призводить до підвищення рівня жорстокості звичаїв війни, адже найманці утримувалися, у тому числі, за рахунок узаконеного грабежу на війні. Оновлення міжнародного права в добу Реформації (XVI–XVII ст.) пов'язують з ім'ям голандського державного діяча і юриста і, основоположника сучасного міжнародного права Г. Гроція. Обґрунтовуючи виникнення держави схильністю людини до спілкування, джерелом права Гроцій вважає людську природу, контрольовану здоровим глуздом. Його праця “Про право війни і миру” (1625р.) присвячена питанням державотворення, правомірності застосування сили у міжнародних відносинах і гуманізації війни. Війни, як при-

родний процес і один із засобів збереження держави, він поділив на приватні та публічні і в трактаті “Про право війни і миру” йдеться переважно про публічні війни. Автор виводить на новий рівень концепцію поділу воєн на справедливі і несправедливі. Справедливими і виправданими він вважає воєнні дії держави з метою самооборони і захисту свого надбання, як такі, що не суперечать природному праву суспільства піклуватися про власну безпеку. Несправедливими Гроцій вважає війни загарбницькі, що здійснюються державами з метою оволодіння чужими ресурсами або територіями.

Розглянувши питання *jus ad bellum* щодо законності підстав для справедливої війни, Гроцій зупиняється на питаннях права війни *jus in bello* відносно припустимих способів ведення такої війни. Він обґрунтовує думки щодо правового забезпечення захисту та гуманного ставлення до вразливих категорій, полонених, поранених, їх життя та майна. У цій концепції роздуми про те, що дозволено і що заборонено робити під час війни, поєднуються з роздумами щодо статусу і норм поведінки нейтральних країн. Та, загалом між оновленою правовою доктриною і реальністю залишався істотний розрив, що особливо яскраво продемонструвала наймасштабніша в Європі Тридцятирічна війна (1618–1648 р.р.). Людство, нажахане її безмежною жорстокістю, вкотре усвідомило необхідність обмеження воєнної сваволі і необхідності миру.

Право війни з XVII ст. до Дипломатичної конференції у 1864р. Поширення вогнепальної зброї у XVII ст. та процес централізації влади— сприяли подальшому розвитку як міжнародного, так і гуманітарного права. Армії найманців, метою і джерелом фінансування яких було пограбування, заміюються менш чисельними професійними, дисциплінованими формуваннями, а це сприяє оновленню правил війни і пришвидшує процес її гуманізації. Стає звичайною практикою укладання спеціальних угод між воюючими сторонами – “картелів” щодо захисту некомбатантів, поводження з військовополоненими, що позитивно позначилося на розвитку МГП. Серед основних положень цих угод: посилення турботи про полонених, яких стали відпускати за

викуп; розвиток військової медичної служби та захист поранених, повага до їхньої особистості і майна; заборона віроломства, не участь жінок у війні.

Видатний гуманіст Ж.Ж. Руссо у праці “Про суспільний договір” (1762 р.), що стала певним досягненням суспільної думки, відкидає поняття “справедливої війни” і обґрунтовує норми, які обмежують свавілля війни, пропонуючи “право війни” розглядати через призму соціально-етичних норм. Ж.Ж. Руссо провів чітке розмежування між комбатантами і некомбатантами; заперечив думки попередників, щодо війни як притаманному людству способу реалізації своїх інтересів; і навіть якщо єдиною метою воюючої сторони є підкорення ворожої держави, воєнне насильство припустиме тільки стосовно комбатантів та неприйнятне щодо цивільного населення; страждання – однаково переживають обидві сторони, а життя має найвищу цінність. Звичайно-правовим шляхом починають встановлюватися норми про обмін військовополоненими, гуманне ставлення до хворих і поранених, недоторканність шпиталів, медперсоналу та духовенства.

Та, з приходом до влади Наполеона, принципи гуманізму знову були відкинуті аж до середини XIX ст. Нехтування нормами моралі, зневага до поранених, ненадання їм медичної допомоги під час битви стали характерною ознакою воєн цього періоду.

Поворотним моментом в історії сучасного МГП стала битва поблизу Сольферіно (24.06.1859р.) – наймасштабніша у війні Італії за незалежність. Її гуманітарні наслідки жахнули Європу та женевського комерсанта Ж. А. Дюнан, що, вражений стражданнями десятками тисяч поранених, які залишилися без медичної допомоги, організував її надання тим, хто її потребував.

На основі цих вражень у 1862 р. Дюнан опублікував “Спогади про Сольферіно”, де сформулював дві конкретні пропозиції: необхідність укладання юридично обов’язкового правового документу у формі конвенції, щодо захисту поранених у діючих арміях; створення на державному рівні товариств, завданням яких була б підготовка у мирний час ресурсів та персоналу для надання медичної допомоги

у разі війни. Оскільки у той час філантропічні ідеї панували в Європі, пропозиції Дюнану були схвалені. У 1863 р. Дюнан та четверо шанованих женевських громадян заснували Міжнародний Комітет допомоги пораненим. З 1876 р. і дотепер він діє під назвою “Міжнародний Комітет Червоного Хреста”.

За спільної ініціативи Комітету і швейцарського уряду відбулися дві дипломатичні конференції у Женеві. На першій (1863р.) – пропозиції Дюнану було винесено на обговорення, а в рамках другої (1864р.) було прийнято першу конвенцію про поліпшення долі поранених у діючих арміях. З неї розпочалася історія сучасного МГП, вперше в історії людства держави прийняли правовий постійно діючий документ щодо захисту жертв війни. І, хоча у Конвенції було закріплено норми, що здебільшого вже існували у формі звичаїв, її перевагами стали: кодифікація існуючих норм, їх правовий характер, можливість у подальшому приєднання інших держав, закріплення емблеми МКЧХ для позначання медичних приміщень та транспорту.

Право збройних конфліктів з 1864р. до Дипломатичної конференції у 1949р. Розвиток права збройних конфліктів (сучасне міжнародне гуманітарне право) відбувався з урахуванням нормативних прогалин, які виявлялися в ході нових конфліктів та потребували або перегляду існуючих або створення нових правових документів. Хоча, ворогуючі сторони на практиці вже використовували певні звичаєві правила, лише у XIX ст. процес кодифікації законів і звичаїв війни зазнає системного підходу. Декларація про морську війну (Париж, 1856р.), конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях (Женева, 1864р.), декларація про скасування застосування вибухових і запалювальних куль (Санкт-Петербург, 1868р.), перша та друга Гаазькі конвенції про закони і звичаї війни (1899р.; 1907р.) – стали першими уніфікованими міжнародно-правовими актами, що лягли в основу сучасного МГП.

На першій Гаазькій конвенції було прийнято 4 конвенції, на другій – 13, що змінили або доповнили попередні. Ці документи уніфікували норми поведінки та обов’язків воюючих сторін у сухопутній і морській війнах

щодо поводження з військовополоненими, мирним населенням під час окупації території супротивника тощо. Центральне місце серед цих конвенцій посідає четверта Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907р., що і досі є чинною. Гаазькі конвенції заклали підвалини так званого “права Гааги” щодо обмеження методів і засобів ведення війни.

Право збройних конфліктів (МГП) з 1949 р. до нинішнього часу. Перша і друга світові війни стали черговим етапом розвитку МГП. Характер і масштаби злочинів, кількість загиблих, жорстокість щодо військовополонених та цивільних з категорії захищених осіб, – надмірні і невинуватні з моральної та правової точки зору, підштовхнули людство до прийняття у 1949р. чотирьох Женевських конвенцій (далі – ЖК), що склали основу другого напрямку МГП – норми так званого “Женевського права”, щодо захисту осіб, які не беруть участь у збройному конфлікті і є жертвами війни. Оскільки поранені та хворі з числа цивільних осіб потребували не меншої допомоги, аніж поранені військовослужбовці, це підштовхнуло держави до прийняття у 1977р. двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій 1949р.: про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (далі – ДПІ) та конфліктів неміжнародного характеру (далі – ДПІІ).

Створення міжнародних кримінальних судів після Другої світової війни – так звані Нюрнберзький і Токійський трибунали за злочини проти миру, людяності та за воєнні злочини – вивело розвиток цієї галузі права на новий рівень. Обидва були *ad hoc* по суті і стали прецедентами притягнення винних фізичних осіб до кримінальної відповідальності на підставі не тільки договірних, а й звичаєво-правових джерел. Низка конвенцій, прийнятих протягом XX століття, спрямованих на регулювання застосування окремих видів зброї свідчить про подальший розвиток МГП, що триває і нині.

Висновки. Масштаби і характер збройних конфліктів стрімко змінюються у XXI ст., та несуть нові регіональні і глобальні виклики: розповсюдження тероризму та масштабування кібервоєн, поширення практики залучення приватних збройних формувань до

участі у збройних конфліктах, розробка нових технологій та типів зброї, міграційні кризи, ускладнений доступ до осіб, які потребують захисту. Враховуючи, що війна, скоріше за все і надалі залишатиметься радикальним способом вирішення міждержавних суперечок, з огляду на підвищення рівня конфліктогенності у міжнародних відносинах, нехтування гуманітарними цінностями з боку суб'єктів міжнародного права та, зва-

жаючи на військові потужності, накопичені державами, – регулятивна роль МГП набувають дедалі більшого значення задля виживання цивілізації. Реалізація його норм, імплементація у внутрішньодержавному праві у поєднанні з вивченням і поширенням серед співробітників правоохоронних органів та збройних сил – мають стати частиною державної та освітньої політики суб'єктів міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Денисенко В.В. Право війни у Стародавній Греції // Держава і регіони. Серія: Право. 2008. № 1. С. 14-18
2. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії /За ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь, 2003. 608 с
3. Денисенко В.В., Поняття справедливої війни та правова реламентація її оголошення в стародавньому Римі. URL. <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2009/3.pdf>
4. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145 с.